

תקציר

האויקוטיפ והתלכיד ככלים פרשניים:
מבט נוסף על שנתו הפלאית של חוני המעגל

גל סלע

המעשה באדם השוקע בשינה עמוקה ערב התרחשותן של תהפוכות היסטוריות ומתעורר לאחריהן, שייך לטיפוס הסיפורי הנפוץ 'שבעת הישנים במערה' (א"ת 766), שמשמש לרוב כאגדה היסטורית. על פי נרטיב זה המקיצים משינה פלאית הם עדות לתקומת הקהילה ולהשגחת האל, ולכן מסמלים מהפך מוצלח במהלך ההיסטורי, מהפך המיטיב עם הקהילה המספרת. על רקע זה בולט בייחודו הנוסח שמגולל את מעשה שנתו הפלאית של חוני המעגל, האי־הקדוש הכריזמטי, בתלמוד הבבלי (בבלי, תענית כג ע"א). נוסח זה משמר את מבנה הטיפוס הסיפורי (א"ת 766), אך אינו מתאים לתוכנו הרווח, וכך נוצר מתח בין הטיפוס הסיפורי לתוכנו, מתח שהופך לחלק מרכזי ממשמעותו של נוסח זה. באמצעות שימוש במושגים אויקוטיפ ותלכיד ככלים פרשניים מאמר זה שופך אור מחדש על משמעותו הסמיוטית של חוסר תואם זה. הקריאה המוצעת במאמר מובילה למסקנה שבנוסח הבבלי, שלא כמקבילות השונות, אין לנס השינה הפלאית הצדקה של ממש; הוא אומנם מתאים לטיפוס סיפורי שמאפשר המחזה של רציפות הקשר בין אדם לאל בעת מצוקה באמצעות נס השינה הפלאית, אך כל תכליתו לערער על אופי הקשר בין אדם לאל שמיוצג בנרטיב זה. במהלך זה הנוסח הבבלי מנתק את נס השינה הפלאית מנרטיב היסטוריוגרפי ומעצב מחדש את דמות האי־הקדוש הכריזמטי.

ד"ר גל סלע, החוג לספרות עברית והשוואתית, אוניברסיטת חיפה, הר הכרמל, חיפה 34988
galsela66@gmail.com

תקציר

בין 'ארור המן' ל'ברוך מרדכי':
סיפור מגילת אסתר ב'מסכת פורים' לקלונימוס בן קלונימוס
ומנהג הכאת המן בימי הביניים

רוני כהן

מאמר זה עוסק במדרש הומוריסטי למגילת אסתר שמופיע בחיבור הפרודי 'מסכת פורים' שכתב ברומא קלונימוס בן קלונימוס בפרק זמן כלשהו בשנים 1324–1328. בגרסתו של קלונימוס, שטרם נדונה במחקר, תואר המן כתלמיד חכם שנאלץ לעזוב את בית המדרש לאחר שגילה שהוא צאצא של עמלק. לאורך המדרש המן הוא קורבן להתעללויות מצד כל דמויות המגילה ובראשן מרדכי. לבסוף הוצא המן להורג באשמת גנבה על בסיס עדויות שקר. המאמר מציע לקשור את העיצוב המחודש והמפתיע של דמויות המגילה בגרסתו של קלונימוס למסורות לא טקסטואליות שנוגעות לסיפור מגילת אסתר ובראש ובראשונה מנהגי הכאת המן ומחיית שמו בימי הביניים.

רוני כהן, המחלקה להיסטוריה של עם ישראל, אוניברסיטת בן-גוריון בנגב,
שד' בן-גוריון 1, ת.ד. 653, באר-שבע 8410501
ronicoh3@mail.tau.ac.il

תקציר

עיון משווה בסיפורים המשותפים ל'ספר מדות' ביידיש (איזני 1542)
ול'ארחות צדיקים' העברי (פראג 1581)

ורד טוהר ונגה רובין

במאמר זה נבחנים באופן ספרותי השוואתי שבעה עשר סיפורים המשותפים לספר המידות העברי 'ארחות צדיקים' (פראג 1581) ולתרגומו ליידיש 'ספר מדות' (איזני 1542), שניהם חיבורים אנונימיים מן המרחב האשכנזי. לסיפורים המשובצים בספרי המידות הללו יש שורשים עמוקים במסורת הסיפור העברי, כולל במסורת שבעל פה, אך המאמר מתמקד בעיצובם הספרותי במהדורת הדפוס הראשונה של כל אחד משני החיבורים, כדי לעמוד על אופן העיבוד המיוחד ועל התפיסה הפואטית והאידיאולוגית של בעליהם.

מתוך השוואת הסיפורים בשתי המהדורות ניתן להסיק שהסיפור שימש כאמצעי דידקטי והיה מקור הנאה ועניין. השוואה בין שני החיבורים מלמדת על הבדלים עקביים בין גרסאות הסיפורים המשותפים, הבדלים הנובעים לדעת המחברות מקהלי יעד שונים אך גם מצורך פרקטי להרחיק באופן מכוון את המהדורות זו מזו כדי להפיק רווחים מקוראים פוטנציאליים אשר יבקשו לרכוש את שתיהן.

ד"ר ורד טוהר, המחלקה לספרות עם ישראל, ספרות עברית וספרויות בלשונות היהודים,
הפקולטה למדעי היהדות, אוניברסיטת בר-אילן, רמת-גן 5290002

vered.tohar@biu.ac.il

ד"ר נגה רובין, הוגג לספרות וספרות ילדים, המכללה האקדמית ע"ש דוד ילין,
מעגל בית המדרש 7, ירושלים 9634207

noga.rubin30@gmail.com

תקציר

מנשה בן־ישראל וראשית מחקר הפולקלור היהודי

עלי יסיף

מנשה בן־ישראל היה אחד האישים המשפיעים ביותר בהיסטוריה היהודית בעת החדשה המוקדמת. פעילותו בתחומים רבים ומגוונים תועדה ונחקרה לא מעט. עם זאת תחום אחד של עבודתו ותרומתו לא זכה להכרה כלל, והוא פעילותו כאתנוגרף וכפולקלוריסט יהודי. שניים מבין הספרים הרבים שפרסם ראויים לתשומת לב בתחומי ידע אלה: 'מקווה ישראל' (1650) ו'נשמת חיים' (1652). ב'מקווה ישראל' תיעד וחקר בן־ישראל מיתוסים של יבשת דרום אמריקה, ששנים לא רבות קודם לכן החלו להעסיק את התודעה והתרבות באירופה, וזיהה אותם עם המיתוס היהודי עתיק היומין על עשרת שבטי ישראל האבודים. את ספר 'נשמת חיים' הקדיש לסוגיה תיאולוגית־אנתרופולוגית שהעסיקה את התרבות האירופית בתקופתו: נצחיות הנשמה האנושית וקיומו של עולם רוחני־דמונולוגי שהוא מעבר לתפיסת החושים. בעיקר בחיבור זה הצטרף בן־ישראל לאתנוגרפים האירופים הראשונים, בני תקופתו, ובאמצעות שיטות מחקר פולקלוריסטיות מגוונות העמיד יסודות למחקר הפולקלור היהודי.

פרופ' (אמריטוס) עלי יסיף, בית הספר למדעי היהדות, אוניברסיטת תל אביב, ת.ד. 39040,

רמת אביב, תל אביב 6997801

yassif@tauex.tau.ac.il

תקציר

'לבי ברגנסבורג ואנוכי בבירת מקדוניה':
לגלגולם של סיפורי ה'מעשה בוך' מיידיש ללאדינו

דב הכהן

המאמר מתמקד בחטיבת סיפורים על אודות דמויות מובהקות מן התרבות האשכנזית – כגון ר' יהודה החסיד ואביו, ר' שמואל – שחשף המחבר בקובץ בכתב יד הכולל סיפורים בלאדינו; כתב היד נכתב במאה השמונה עשרה, ככל הנראה בסלוניקי. מרבית הסיפורים בקובץ זה שאולים מ'מעשה בוך', שנדפס במקור ביידיש בראשית המאה השבע עשרה.

מעיון בקובץ הסיפורים בלאדינו עולה שהוא ייחודי וחריג בנוף קובצי הסיפורים בלאדינו מן המאה השמונה עשרה, הכוללים בדרך כלל סיפורים על דמויות מן המקרא, מן התלמוד ומן העולם היהודי הספרדי אך לא דמויות מובהקות מן התרבות האשכנזית. במאמר נבחנת דרך העברתם ומסירתם של הסיפורים הללו מיידיש ללאדינו. עיון באחד הסיפורים מוביל למסקנה שהסיפורים הועתקו בלאדינו, בתיווכו של מספר דובר יידיש, שכנראה תרגם את הסיפורים לעברית בעל פה ומסרם בהיגוד לכותב.

ד"ר דב הכהן, מכון סלטי לחקר הלאדינו, המחלקה לספרות עם ישראל, אוניברסיטת בר-אילן,

רמת-גן 5290002

dov.cohen@biu.ac.il

תקציר

'ועליך לילית הרשעה אני משביע':
מאגיה וקבלה בסדרת קמעות להגנת היולדת

חן אביזוהר-חגי

לילית היא שדה מרכזית בדמונולוגיה היהודית, ובפולקלור הימי ביניים היו לה שני מאפיינים ברורים: היא מפתה גברים בשנתם על מנת להתעבר מזרעם, והיא תוקפת אימהות וולדות, בעיקר בשעת חולשתם, בלידה ומייד אחריה. האמונה בקיומה של שדה אשר טרפה העיקרי הוא נשים ותינוקות הובילה לאימוץ מנהגים ופרקטיקות להתגוננות מפניה. אחד המנהגים הנפוצים ביותר היה שימוש בקמע הגנה ליולדת ולולד ועליו שמות המלאכים סנוי, סנסנוי וסמנגלף.

במאמר זה המחברת עוסקת בארבעה קמעות ייחודיים שנועדו להגנה על יולדת ועל תינוקה. שלושה מהקמעות נמצאים באוסף משפחת גרוס (Gross Family Collection) בתל אביב, והקמע הרביעי נמצא באוסף מאגנס לאומנות וחיים יהודיים (The Magnes Collection of Jewish Art and Life) שבאוניברסיטת קליפורניה, ברקלי. קמעות אלו, אשר שניים מהם יוצרו בידי אותו אדם, מייצגים שלוש סדרות של קמעות, כל אחת מהן בת ארבעה קמעות. כל אחד מהקמעות בכל סדרה שויך לאחת מארבע רוחות השמיים. בשל שיוכו של כל קמע לכיוון אחר והיעדר שמות הלקוחות שהקמעות יועדו להם, מסתבר שהקמעות לא היו אישיים אלא נועדו ליצור הגנה מרחבית כוללת בכל מקום שבו יוצגו ועבור כל יולדת שבתחום השפעתם. אפשר לשער שכל ארבעת הקמעות הונחו או נתלו בבית או בחדר הלידה, כל אחד בכיוונו, וכך יצרו מרחב מוגן מפני מזיקים רבים ובראשם השדה לילית.

הקמעות מתוארים בפירוט במאמר והמחברת דנה במרכיביהם הלשוניים והצורניים, ובוחנת את מבנם כסדרה מרובעת. לבסוף היא דנה בקשרים שבין תוכן לצורה בקמעות ובהקשרים התרבותיים של התכנים האפוטרופאיים המשמשים בהם.

חן אביזוהר-חגי, המחלקה למחשבת ישראל, אוניברסיטת בן-גוריון בנגב,
שד' בן-גוריון 1, ת.ד. 653, באר-שבע 8410501
chenaviz@gmail.com

תקציר

'חבורת הזבל': על קריקטורה, סטירה וסירחונות פוליטיים

עידו נוי

קלפי המדבקות 'חבורת הזבל', אשר פותחו בחברת 'טופס' (Topps), ברוקלין, ניו יורק), הופצו בגרסתם העברית בקרב ילדי ישראל בשנים 1987–1988. אף ש'חבורת הזבל' נועדה בעיקר לילדים בבתי ספר יסודיים, הופעתה בישראל טבעה חותם עמוק גם בעולמם התרבותי של המבוגרים, בעיקר בכל הקשור לשיח הפוליטי המקומי. צמד המילים 'חבורת הזבל' הפך כמעט מייד למטבע לשון רווח והחל משמש פובליציסטים וחברי כנסת לתיאור האחר המובהק – רשימה, תנועה, סיעה או מפלגה, באופוזיציה או בקואליציה. 'חבורת הזבל' הייתה גם מקור השראה פורה למספר 'חבורות זבל' חלופיות אשר עיקר עיסוקן היה סטירה פוליטית חזותית. במאמר זה המחבר מצביע על קשר הדוק בין העיתוי שבו פורסמו היצירות לבין אירועים פוליטיים בני הזמן, בראש ובראשונה הבחירות לכנסות ישראל ולראשות הממשלה אך גם מחאות פוליטיות. בחינת האמצעים החזותיים והטקסטואליים ששימשו את היוצרים, המאירים והרעיונאים, מצביעה על מעמדם ודימוים של נבחר הציבור וכן של אירועים פוליטיים מכוננים בקרב הציבור הישראלי.

ד"ר עידו להב נוי, החוג להיסטוריה של עם ישראל ויהדות זמננו, האוניברסיטה העברית בירושלים,

הר הצופים, ירושלים 9190501

ido.noy@mail.huji.ac.il

תקציר

לחמים מסורתיים בקרב יוצאי כורדיסטן: זיכרון ואתניות

מירב פישר־זקן

משחר ההיסטוריה נכרכו בלחם סמליות עשירה ומטען רגשי־תרבותי. אין תמה אפוא שסביב מזון בסיסי זה התפתחו אמונות, מסורות, טקסים ומנהגים עממיים. כשם שבעבר לחמים נועדו להזין את המשפחה ובתוך כך ליכדו את יהודי כורדיסטן ובידלו אותם מסביבתם הנוכרית גם כיום ניתן לראות בלחמים אלה מזונות מגדירי זהות אישית וקולקטיבית. מאכלים מסורתיים, ובכלל זה לחמים, מזינים את הנפש ומבטאים ערגה ל'אוכל של אמא', המקושר בזיכרון של יוצאי כורדיסטן ל'עולם של פעם', תוך חיזוק תחושת המשכיות והרציפות הבין־דורית.

במאמר זה המחברת בוחנת את יחסי הגומלין שבין אוכל לזיכרון ולאתניות על ידי התחקות אחר הזיכרונות האישיים והקבוציים שלחמים כורדיים מעוררים בקרב יוצאי כורדיסטן באשר לטקסי מעבר, לחגים ולחגיגות הסהרנה שנחגגו בכורדיסטן ואף לאחר העלייה ארצה ועד ימינו. המחברת בוחנת מה תפקידם של לחמים מסורתיים בהבניית הזהות האתנית של בני הדור השלישי לעלייה לארץ. המאמר מתמקד בלחמים שרווחו בקרב יהודי כורדיסטן העיראקית ובפרט יהודי נַאכו, ומוזכרים בו לחמים ממחוזות נוספים בכורדיסטן, דוגמת כורדיסטן האיראנית.

מירב פישר־זקן, החוגים לתולדות האמנות, פולקלור ותרבות עממית,

האוניברסיטה העברית בירושלים, הר הצופים, ירושלים 9190501

meiravfi@savion.huji.ac.il

THE LONG SLEEP OF HONI THE CIRCLE-MAKER:
THE ECOTYPE AND THE CONGLOMERATE AS ANALYTICAL
CONCEPTS

Gal Sela

The story of a person who falls asleep before a historical turmoil and wakes up afterward is affiliated with the folktale type 'The Seven Sleepers' (AT766), usually a historical legend concerning a threat to the narrating community. According to this folktale type, the miraculous sleepers testify to the revival of the community and to the divine providence, which protects it during times of hardship. However, the tale of Honi the Circle-Maker - as told by the Babylonian Talmud - does not conform with this description (bTa'anit 23a). This version of the story maintains the narrative structure of AT766 yet does evoke a historical legend. This dissonance between the folktale type and its standard content becomes a meaningful semiotic aspect of the Babylonian tale. By using the analytical concepts of 'Ecotype' and 'Conglomerate,' this study sheds new light on the incompatibility characterizing the Babylonian version of AT766. The new reading this article offers leads to the conclusion that, since the miraculous sleep of the Babylonian Talmud is not justified by historical circumstances, unlike other examples of this tale type, its purpose is probably to undermine the theurgic relationship between man and God as presented in AT766 while adapting the figure of the charismatic holy man to its discursive conventions.

ABSTRACT

BETWEEN 'BLESSED MORDECAI' AND 'CURSED HAMAN':
THE STORY OF ESTHER IN KALONYMOS BEN KALONYMOS'
MASSEKHET PURIM AND THE MEDIEVAL CUSTOM
OF HITTING HAMAN

Roni Cohen

This article focuses on Kalonymos ben Kalonymos' humoristic Midrash on the Book of Esther, which appears in the Purim parody *Massekhet Purim* (Purim Tractate), written in Rome between 1324 and 1328. In Kalonymos' parodic Midrash, Haman is portrayed as a Rabbinic scholar who was banished from the Beth Midrash after having found out he was a descendant of Amalek. In this version Haman was abused by all the characters in the Megillah, especially by Mordecai. At the end of the Midrash, Haman is persecuted by Ahasuerus based on a false testimony. Based on the examination of this yet understudied source, the article suggests connecting the surprising revision of the figures in the Megillah by Kalonymos ben Kalonymos to non-textual traditions that refer to the story of the Book of Esther, primarily the customs of hitting Haman and erasing his name during the Middle Ages.

ABSTRACT

A COMPARATIVE STUDY OF THE SHARED STORIES
OF THE YIDDISH *SEFER MIDOT* (ISNY, 1542)
AND THE HEBREW *ORHOT TZADDIKIM* (PRAGUE, 1581)

Vered Tohar and Noga Rubin

This article focuses on a comparative reading of 16 stories that appear both in the Hebrew book of vices and virtues *Orhot Tzaddikim* (Prague, 1581) and its Yiddish translation *Sefer Middot* (Isny, 1542). These two works were composed by an anonymous editor/translator in the Central European region identified by Jews as Ashkenaz.

The stories included in these books have deep roots in the Hebrew storytelling tradition, including Rabbinic literature and medieval Jewish oral tradition. This article focuses on the poetics of these stories as they appear in the first printed editions and on how they were adapted, with the intention to elucidate their authors' views regarding literature and the world.

Our comparative analysis shows that the stories were intended to be both didactic and entertaining. Moreover, there are consistent differences between the Hebrew and Yiddish versions. We argue that these differences reflect the differences in the intended readership and were a commercial strategy to market each version to its respective audience, so that both versions would be purchased.

ABSTRACT

MENASSEH BEN-ISRAEL AND THE EARLY STUDY
OF JEWISH FOLKLORE

Eli Yassif

Menasseh ben-Israel was one of the most influential Jewish personalities in the Early Modern period. His extensive activities as rabbi, community leader, philosopher, and author, have been widely studied. However, one field of his activities has not been studied or even considered: Jewish folklore. Here we study two books by Menasseh ben-Israel, which are major contributions to the study of Jewish folklore: *Mikveh Israel* (the Hope of Israel, 1650), and *Nishmat Hayim* (the Soul of Life, 1652). In the first of these, ben-Israel opens Jewish folklore to the New World – the myths of South America - and correlates them with the ancient Jewish myth of the Ten Lost Tribes. The second book treats the immortality of the soul, using this issue as an opening for recording and studying some central folkloric genres, demonological beliefs, and customs of the seventeenth century. These works place Menasseh ben-Israel among the earliest founders of Jewish folkloristics.

ABSTRACT

‘MY HEART IS IN REGENSBURG AND I AM IN THE CAPITAL
OF MACEDONIA’: THE DISCOVERY OF STORIES FROM
MA’ASEH BUCH IN A LADINO MANUSCRIPT

Dov Cohen

The article focuses on a manuscript collection of Sephardic folktales about prominent Ashkenazic figures – such as Judah ben Samuel of Regensburg (R’ Yehuda HeHasid) and his father – which the author discovered in an eighteenth century anthology of Ladino folktales, written in Salonika. Most of the stories in this manuscript were taken from *Ma’aseh Buch*, originally printed in Yiddish in 1602.

An analysis of the folktale collection reveals its uniqueness and rarity in comparison with other eighteenth century Ladino folktale compendia, which typically include stories about characters from the Bible, the Talmud, and the Sephardic world but not classic figures from Ashkenazic culture. The article also examines the way the stories were transposed from Yiddish into Ladino. A look at a sample story suggests that the stories must first have been retold and orally translated from Yiddish into Hebrew by a Yiddish-speaking storyteller, following which the writer transcribed them into Ladino.

‘I ADJURE THEE LILITH THE WICKED ONE’:
MAGIC AND KABBALAH IN A SERIES OF AMULETS FOR THE
PROTECTION OF A WOMAN IN CHILDBIRTH AND HER NEWBORN

Chen Avizohar-Hagay

Lilith is an archdemon in the Jewish demonology. She has two main characteristics in the Jewish literature of the Middle Ages: she seduces men in their sleep in order to impregnate herself from their semen, and she attacks women and children. Lilith is depicted as one who seeks to kill children and their mothers when they are at their weakest, during and immediately following childbirth.

The belief in a demon who targets women and their newborns drove people to adopt practices and customs to protect themselves. One of the most prevalent practice was the use of amulets on which the names of the angels Senoi Sensenoy and Semangelof were written.

In this article I will discuss four unique amulets, designed for that purpose. Three of the amulets are from the Gross Family Collection and one of them is from The Magnes Collection of Jewish Art and Life. Two of the amulets were drawn and written by the same scribe, and they represent three series of amulets. Each of the series originally consisted of four items, each written to one of the four directions, and they were probably meant to be hung on the walls of the delivery room.

In the beginning of this article I describe the amulets and their linguistic and visual components. Afterwards I discuss the amulets' structure in a quadrangular series. The final part of this article discusses the connections between the content and visualization in the amulets and the cultural contexts of the apotropaic content used in them.

ABSTRACT

GARBAGE PAIL KIDS: ON CARICATURE,
SATIRE AND POLITICAL STENCH

Ido Noy

Originally produced by Topps Chewing Gum, Inc. (Brooklyn, New York), a local version of Garbage Pail Kids sticker cards were distributed in Israel in 1987-8. Although designed as product for children, the Israeli version of Garbage Pail Kids left a deep impression on the local political discourse. 'Havurat HaZevul' - the Hebrew translation of Garbage Pail Kids, became a newly coined expression, often used by publicists as well as by members of the Israeli parliament in order to portray the ultimate 'other', whether a movement, a group or a party, or a part of either the coalition or the opposition. As this paper points out, the use of Garbage Pail Kids in Israeli political context gave rise to several spinoffs. The appearance of these creative initiatives over the last three decades corresponds to political circumstances, mainly to the elections for the Knesset and for Prime Minister as well as to expressions of political dissent and protest. Examination of both the visual and textual means used by the illustrators and art directors sheds light on the public image of Israeli politicians as well as of the political events in question.

TRADITIONAL BREADS AMONG THE JEWS OF KURDISTAN: MEMORY AND ETHNICITY

Meirav Fisher-Zaken

Since the dawn of history, emotional and cultural symbolism has been attached to bread, emotional and cultural meaning connected with the senses, emotions, and faith. As this basic food has evolved over the years, so have the beliefs, traditions, rituals and folk customs related to it. Just as distinctive breads nourished the family, united the Jews of Kurdistan, and differentiated them from their neighbors, today they still define their personal and collective identity, feed the soul and express a yearning for home cooking, associated with nostalgic memories and strengthen the sense of inter-generational continuity.

The article examines the interface between food, memory, and ethnicity by tracing personal and collective memories of Jews from Kurdistan concerning their rites of passage, their holidays, and the Saharane festival, which took place in Kurdistan, over a period spanning from the time of their immigration to Israel to the present. It also indicates the role of Kurdish breads in shaping the ethnic identity of younger generations. This article about the breads of Iraqi Kurdistan mainly focuses on the Jews of Zakho, but it also mentions other provinces in Kurdistan, including Iranian Kurdistan.